

ZDENĚK MAHLER ML.

MORÁLNÍ INTELLIGENCE

**ANEB
NEZTRÁCEJME LIDSTVÍ**

TZ-one

MORÁLNÍ
INTEIGENCE
ANEB
NEZTRÁCEJME LIDSTVÍ

© Ing. Zdeněk Mahler, 2017

Vydavatel © Mgr. Tomáš Zahradníček – TZ-one, 2017

Fotografie © Ing. Zdeněk Mahler, Julie Mahlerová, Jana Nydegger, Radek
Štěpán a SAMphoto+Samphotostock Photobank, 2017

Cover, grafická úprava © Juraj Príkopa, 2017

ISBN: 978-80-7539-045-5 (ePub verze)

ISBN: 978-80-7539-046-2 (PDF verze)

Dílo je registrováno divadelní, audiovizuální a literárně právní agenturou Dilia.

Vydání první 2017.

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v žádné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno. Používání elektronické verze knihy je určeno jen osobě, která ji legálně nabyla, a to v rozsahu stanoveném autorským zákonem.

Jakékoliv neoprávněné užití jako např. kopírování, úpravy, konverze do jiných formátů, prodej, pronájem, půjčování, darování, umístování na servery, sdílení atp., je zakázáno.

Kniha vznikla za laskavého finančního příspěví společnosti

TBG METROSTAU

OBSAH

Člověk na Zemi	7
Oslava třetího tisíciletí	8
Člověk na Zemi	15
Děkujeme!	19
Předpoklady máme dobré	25
Homo sapiens neboli „člověk moudrý“	32
Příroda nás měla ráda	33
Lidský mozek jako závazek	40
Ruce udělaly obličej	45
Lidská společnost	56
Ztraceni mezi lidmi	64
Všude dobře, doma nejlépe	72
Rodina jako základ	77
Člověk a jeho život	84
Máme to v genech	85
Nejen geny dělají člověka	88
Bohatý život před narozením	92
Už nás vnímá	94
Vítej na světě!	100

Kouzelný reflex	103
Síla matky	112
Nic neztratit již na začátku	121
Rychlý první rok	128
Batolecí jeden až tři roky	144
Pohádkové období tří až šesti let	156
Mladší školní věk šesti až jedenácti let	171
Dramatických jedenáct až dvacet let	181
Dlouhý život dvaceti až šedesáti pěti let	187
Bohatý život věku nad šedesát pět let	197
Sbohem a děkujeme, byl jsi dobrým člověkem...	216
Člověk a lidství	218
Svět podle lidí	220
Morální inteligence? – Neznám...	228
Chrám morální inteligence	243
První kámen – Empatie	245
Druhý kámen – Spravedlnost	251
Třetí kámen – Povinnost	260
Čtvrtý kámen – Důstojnost	267
Pátý kámen – Odpovědnost	280
Člověk a štěstí	287
Závěrem...	297
Seznam použitých fotografií	298
O autorovi	300

ČLOVĚK
NA ZEMI

Oslava třetího tisíciletí

8

Soukolí orlojů a hodin na věžích neúprosně odměřovala poslední vteřiny starého roku s kulatou číslicí 2000, až se nakonec symbolicky otočila o poslední zub. „Cvak!“ Napětí v ten okamžik povolilo, ze všech náměstí světa k tmavé noční obloze prudce vylétly gejzíry ohňostrojí, planeta Země se jako pestrobarevný lampión rozsvítila do vesmíru. Starobylé kostelní zvony se pomalu a těžce rozhoupávaly, aby dunivě odbily další z mnoha půlnocí. S tou tikaly první vteřiny Nového roku 2001 a současně i nového tisíciletí. V návalu emocí si všichni začali

padat kolem krku, jásat i plakat a nalévat se i polévat šampaňským. Znamý v černé tmě nadšeně objímal neznámého, šíleně rádi se měli ti, kteří se znali celá léta, i ti, kteří se tu spatřili vůbec poprvé a náhodou a už se asi nikdy neuvidí. Pohnutá nálada, slzy dojetí a alkoholové opojení mohutně cvičily s davem. Lidstvo samou radostí a láskou k bližnímu střílelo. V hluku dělbuchů, kdy často nebylo slyšet vlastního slova, zaznívaly mnohé sliby a novoroční předsevzetí, které však – jak to tak bývá – s každým dalším a dalším dnem od silvestrovské noci slábnou.

„Něco“ si v tu chvíli přáli a slibovali lidé na celém světě. Někdo věci vážné (že dodělá školu, přestane kouřit, zhubne, bude pečovat o své zdraví, běhat a cvičit, více se věnovat rodině, přestane nadávat, nebude lhát, nepokrade ani nesesmílní...), které šly na rozum celkem dobře. Někdo zase sliboval věci méně vážné, které na rozum moc nešly nebo taky vůbec ne. Někdo sliboval věci úsměvné až komicky pošetilé. Takových bylo hodně. V tu chvíli to ale vážně mysleli všichni. Příbuzní a známí se třeba dušovali, že v tom letošním roce se musí „určitě a tentokrát už ale skutečně vopravdu“ více setkávat, nebo si alespoň více volat nebo „esemeskovat“, protože v těch minulých patnácti letech „to prostě ale fakt nešlo, no dyť to znáte“ ... Diváci nekonečných seriálů s uměle nastavovanými ději o ničem si zase předsevzali, že už se budou dívat na trochu duchaplnější pořady, a to dokonce i při žehlení. Asertivní paní ředitelka komerčně úspěšné mezinárodní korporace s pohádkovou mzdou, která to ve svém mladém věku dotáhla hodně daleko a udělala sobě i rodičům skutečně velikánskou radost, si uvědomila, že příští rok jí bude pětatřicet. A nechceli i nadále běhat po asfaltových pěšinkách centrálního městského parku ve značkových teplákách toliko se svým chesapeake bay retrieverem u nohy, tak s tím něco bude muset udělat. Rubriky společenských plátků v posledních dnech starého roku zaplnila znepokojivá zprávička, že Miss World přibrala dvě a čtvrt kila, za což se všem svým věrným fanouškům „neskutečně omlouvá“... A všem také hned horlivě slibuje, že příští

rok už to „zase bude ona“. S roztomile našpulenou pusinkou natřenou křiklavě rudou rtěnkou a s drahou krokodýlí kabelkou ležérně přes ručičku jim ze společenského večírku přes bulvár posílá velikánské srdíčko se vzkazem, že je všechny šíleně moc miluje. Ale opravdu „šíleně moc“. Vyhlášený plastický chirurg informoval své stálé a stále se sebou nespokojené pacientky, vesměs marnotratné milionářské paničky, že moderní medicína tedy rozhodně vůbec nespí, ba naopak že dělá obrovské pokroky. O tom se jim prý ani nesní. A tak že pro ně má do Nového roku radostnou novinu – nové a ještě lepší metody vyhlazování vrásek a liposukci jedna radost. To se za nimi chlapi budou teprve něco otáčet. Hlavně, aby je jejich vlastní rodiny poznaly, až je pojízdná ambulance dopraví na kolečkové židli se strnulými výrazy a obvázanými hlavami na práh rodného domu. Klan dojemně pospolitých rodinných příslušníků staré sicilské Cosy Nostry – od malých rozmazlených hajzlíků, přes mafiánský dorost, početné sourozence, manželky a milenky s dekolty až do talířů a s tatíčkem, leskle holohlavým kmotrem v čele hodovní tabule – se před slavnostní večeří obřadně modlil k Pánu Ježíši Kristu. Ten, masívními krováky přibit na kříž, se zmučeným výrazem ve tváři a zkrvavenou hrudí shlížel z centrální stěny jižanského paláce na tu panoptikální sešlost. Tatíček se v závěru jako každoročně neubráníl slzám dojetí, hlasitě se rozplakal, zakuckal, pak utřel slzy, vsunul naškrobený servítek za límec sněhobíle neposkvrněné košile a teatrálně pokynul k slavnostní

hostině. Stavební geolog Ivan Vasiljevič za černými lesy, bohatýrskými stepmi, bájnými horami a kalnými řekami v zamrzlém ruském Novosibirsku zase kajícíně sliboval své pětileté dceři Táně, které maminka na oslavu nového milénia připevnila na hlavu obrovskou bílou mašli, že už konečně přestane pít jak duha, a to i když bude pod nulou. Stotřicetikilový farmář Bill ve svém kukuřičném království amerického středozápadu si zase slíbil, že svým dvoutunovým buickem přestane jezdit k benzínové pumpě, vzdálené půl hodiny rychlé jízdy prašnými cestami mezi poli, pro hamburgery a pytel chipsů. A že také omezí spotřebu Coly a televizní přenosy jeho oblíbeného rugbyového mužstva „Rockies“. Manželka Rose pravila, že už mu to beztak všechno leze na mozek. Manželka uznávaného univerzitního profesora mikrobiologie zase po svém šedivějícím muži požadovala, aby si po patnácti letech konečně koupil nové sako, protože – jestli si to tedy neuvědomuje – to staré manžestrové už na něm nemožně visí, je ošoupané a před studenty v posluchárně sobě, celé rodině a vědě jako takové dělá akorát tak ostudu. A ať už si letos také zajde na oční. Jinak že mu ten jeho mikroskop, tentokrát už ale skutečně vážně, vyhodí z okna na ulici. Na druhé straně zeměkoule zase sliboval australský surfař Denis své milované Kate, že na tom zpropadeném prkně už nebude jezdit tak daleko od břehu. Nad průměrem té poslední zubaté díry, kterou mu do prkna vykousl žralok, uznale kroutili hlavami i mořskou vodou prosolení a pacifickým větrem ošlehaní oceánografové

z místního přístavu. Po uši tetovaný, ochraptělý frontman hitparádové rockové kapely dovrávoral na tiskovku a uvolněn marjánkou sdělil přes piercing v jazyku nedočkavým zástupcům médií, že po letošní „fakt ale hustý štaci“ se příští rok „musej víc hodit do klidu“, aby zase „byli v pohodě“ a „mohli to dávat“. – Tak to tedy moc držíme palečky... Hráči hokejového mužstva Černých panterů ze samého dna extraligové tabulky svým fanouškům zase slibovali, že v tom příštím roce už to bude lepší – že „budou víc bruslit“, „líp pracovat s pukem“, „hrát dopředu“, snad „nevytuhnou“ a že už „to tam snad konečně zase začne padat“. Ostatně, za ty peníze... A blaho všeho lidu bránící politici západu, východu i Země jako takové s arsenálem jaderných hlavic za zadky si vzájemně vyměňovali novoroční přáníčka s holubicemi míru s doširoka roztaženými křídélky a zelenou snítkou ve špičce zobáčku. A hlavně prý, ať se tady za rok zase všichni sejdeme. Jo, a taky ve zdraví. Zkrátka – byla to kouzelná noc. Lidé hodovali, zpívali, tančili, objímali se, přáli si a měli se moc rádi. Celá planeta byla zalita štěstím a láskou a v hlučných oslavách se s námi černým vesmírem tiše otáčela kolem své osy. Po třetí hodině ranní začalo bujaré veselí zvolna utichat a pod oblaky dýmu z rachejtlí vystřelených do celé atmosféry usínalo společensky znavené obyvatelstvo Země.

Soukolí orlojů a hodin na věžích neúprosně odměřovala další a další vteřiny, minuty a hodiny Nového roku

s číslicí 2001. Svítá. Sluneční paprsky pronikly přes záclony do místností, lidé se začali pomalu a ztěžka probouzet. Nastupovala všední realita a s ní i čas plnění půlnočních slibů a slavnostních předsevzetí.

Člověk na Zemi

15

„Všechno, co je podle přírody, je hodno úcty.“

Cicero (106–43 př. n. l.)

Není to zase tak dávno, co se s námi planeta Země do nového tisíciletí zatočila. My, kteří jsme se na přelomu věků „správně narodili“, jsme měli štěstí, že jsme to mohli zažít a zrovna u něčeho takového být. Zdaleka ne každému je totiž něco takového dopřáno. Planeta Země, na jejímž povrchu slavíme její pravidelnou otočku kolem Slunce (a tedy nástup Nového roku), stejně tak jako své sedmdesáti až stoleté životy, toho

ale může slavit mnohem více. Vznikla totiž přibližně před 4,5 miliardami let. Od ostatních planet ve vesmíru se však dlouhou dobu mnoho nelišila a žádný život na sobě nenesla. Ani nesnesla. Teprve před 600 milióny lety se totiž její žhavý zemský povrch ochladil a spustil bouřlivý – a jak samotný vesmír nekonečný – proces dělení miniaturních buněk. Jejich spletité řetězce bez začátků a bez konců daly vznik zázraku všech zázraků – životu. Svými vlákny postupně utkaly pletiva pro půl miliónu druhů barevně kvetoucích a vonících rostlin a tkáně pro více jak osm miliónů druhů energií překypujících živočichů.

A jediných nás – **lidí**. Jedna ku více jak osmi a půl miliónům druhů. Vyjádřeno čísly 1:8 500 000! V celé dlouhé historii, kam až paměť sahá, a rozmanité biologické říši bychom jen těžko hledali jiný příklad tak výrazné převažky a jasné přesily – v náš neprospěch. Navzdory tomu jsme my lidé začali těch osm a půl miliónů jednotek kouzelného života postupně

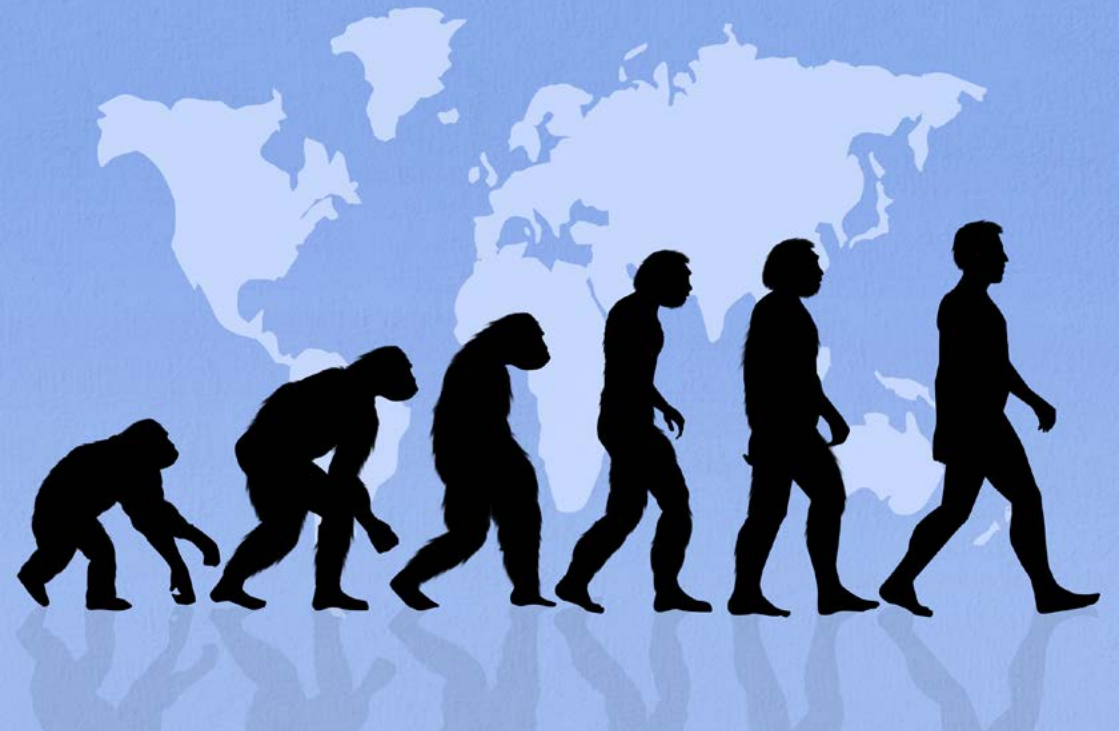
opanovávat. Začalo to patrně v době, kdy se k nám váhavě přidal pes, tedy přibližně před 10 000 lety. Po něm jsme během několika málo následujících tisíciletí zdomácnili další zvířata – ovce, kozy, krávy a koně. Spolu s nimi jsme tehdy – podle odhadů – představovali pouhé 0,1 % všech na Zemi žijících savců. Dnes se podíl nás pánů tvorstva vyšplhal na bezmála 90 %. Na červený seznam ohrožených druhů jsme přitom odsunuli na 85 tisíc druhů zvířat a rostlin, přičemž 24 tisícům z nich hrozí bezprostřední vyhubení. Citelně jsme také změnili tvář Země samotné. Vládeme třem čtvrtinám jejího povrchu. Vymýtili jsme lesy, pluhy zbrázdili krajinu, pohnuli s oceány, změnili jejich charakter a zvedli teplotu v atmosféře.

**„V souboji mezi světem a Tebou dělej
sekundanta světa.“**

Franz Kafka (1883–1924)

Planeta Země se přesto dál vznáší nekonečným vesmírem jako malý a stále modrozelený balónek. Zalitá modrou vodou oceánů a pokrytá zelenými koberci džunglí a lesů. Během dne nastavuje své kulaté tváře slunečním paprskům, aby všechno a všechny na nich zahřála, a v noci stříbřitému svitu měsíce, aby pak všemu a všem dopřála chládek a klid. Ačkoli jsme už ze světla naší planety do tmy vesmíru vystřelili družice a pátrací sondy, nikde jinde jsme život spolehlivě nenašli. Naše

malá, milá a laskavá matička Země je tedy pro nás zatím jediným příhodným a příjemným místem.

Děkujeme!

19

„Jako jedinec jsem zcela jedinečný, odlišný ode všeho, s ničím nesrovnatelný. Ani veškerá hmota vesmíru není s to rozdrtit mou individualitu.“

Rabíndranáth Thákur (1861–1941)

Z „encyklopedie“ všech osmi miliónů živočichů, které vynalézavá příroda za celé statisíce a milióny let na Zemi stvořila, jsme my lidé rozhodně ti nejpodivnější. Jsme malí, holí – růžoví, žlutí či hnědí – slabí a zranitelní, nevybavení žádnými přirozenými zbraněmi

(špičatými zuby, ostrými drápy, mohutným svalstvem, silnými čelistmi či krunýřem, natož pancířem). Se svými obrannými schopnostmi bychom si proti většině savců vystačili leda tak pár vteřin. Kdyby zvířata dokázala přemýšlet a sledovala nás, možná by se na náš účet dobře bavila. A třeba by si na nás i více troufla, stačilo by opravdu tak málo. Po boku našich nejbližších příbuzných – šimpanzů, goril a ostatních primátů – ke kterým jsme vývojově patřili a navěky patřit budeme, nám však byly přírodou dány dvě velké výsady. **Myšlení** a **řeč**. Nejprve jsme se však museli zvednout. Ze všech čtyř končetin pouze na dvě zadní, napřímit postavu, narovnat si páteř (tehdy zatím jen anatomicky), zvednout hlavu (nejdříve fyzicky a později dokonce i psychicky) a podívat se o podstatně větší kus před sebe. Díky tomu jsme si mohli začít všimnat více věcí – tedy nejen těch, které se děly pod námi nebo v našem bezprostředním okolí. Stáním na zadních nohách jsme si navíc uvolnili **ruce**. Jakmile to naše hlava pochopila,

uchopila ruka **nástroj** – kámen, klacek či pazourek. Sevřela jej do dlaně a vzápětí také hodila. Jednou pro vždy jej tak obrátila proti všem ostatním živočichům. **Lov**, kterým jsme se začali živit, nás nutil zaměřovat se na kořist. Rozvíjel naši orientaci a soustředěnost na cíl. Tím jsme se stávali stále chytřejšími a cílevědomějšími. Pod kostěnou klenbou lebky se nám začal rozvíjet **mozek** a s ním i myšlení a řeč. Takto postupně nám příroda jako jediným dávala do vínku naprosto výjimečný dar. Schopnost přemýšlet v pojmech a mluvit. Právě touto mimořádnou schopností a darem nás jednou pro vždy a jasně oddělila. Nejen od našich nejbližších příbuzných – primátů – avšak také od všech zbývajících osmi miliónů živočišných druhů. Tak tu najednou stál na dvou nohách člověk. Malý, holý, slabý, zranitelný, ale myslící. A proti němu velký zbytek světa. Miniaturní centrum myšlení a řeči, které člověka udělalo člověkem, nám příroda uložila do nenápadné spánkové

22 \ krajiny levé hemisféry našich mozků. Se stále bohatší řečí a rozmanitější slovní zásobou se zdokonalovala schopnost se dorozumívat a **spolupracovat**. A naopak – potřeba stále rafinovaněji spolupracovat a pomáhat si při lovu zpětně podněcovala další rozvoj našich myšlenkových a řečových schopností. Tím se celý kruh uzavřel a náš vývoj od ostatních živočichů ještě více odklonil. Vykročili jsme svým vlastním směrem, nebylo už cesty zpátky. Díky malému nenápadnému centru jsme také začali **tvořit** – z pod naší levé spánkové kosti odedávna vycházely podněty, kterými jsme „hýbali světem“. A ještě asi hýbat budeme.

Budme při tom vždy pokornými žáky a vytrvalými čtenáři knihy moudré matky přírody a svých zvířecích předků. Je nám kapitola za kapitolou věčně živou a inspirativní učebnicí. Zvířata jsou jednak mnohem starší než lidstvo samo a dále – jejich chování má po

celé věky neměnné projevy. A pro nás následováníhodné příklady. Žijí v jednoduchém a jasném řádu. Bez strohých předpisů, komplikovaných nařízení, kontroly a postihů. A v obdivuhodné harmonii prostoupené důvěrou a vzájemnou starostlivostí. Velmi dobře jim to funguje. Jak inspirativní! Bez takových vlastností a projevů by totiž dlouhé milióny let nemohla přežít. Jak prozřetelné! I my to kdesi v sobě máme a neseme si to po celá tisíciletí – živočišné dědictví je jak „rodinný poklad“ pevně zakódováno v každém lidském jedinci. Jak

politováníhodná je proto skutečnost, že primáty, našimi nejbližšími příbuznými, jsme se začali více zabývat teprve v polovině minulého století, to jest přibližně před sedmdesáti lety. A díky zjištěným, dech beroucím poznatkům je brát více na vědomí. I tak už bylo příliš pozdě na procitnutí a odčinění křivd spáchaných na těchto němých tvářích. Tři ze čtyř poddruhů goril jsou totiž osudově vepsány do křiklavě červeného seznamu zvířecích druhů, kterým bezprostředně hrozí vyhubení. Naprosté. Nezbyvá mnoho a už tu po celých tisíciletích nebudou. Nikdy více. Zbyde po nich jen pár obrázků, fotografií, koster, vycpaných exemplářů a vědeckých studií. Vedle samozřejmé povinnosti vzít tyto živočichy pod svou ochranu by přitom takové studie měly vést ještě k něčemu dalšímu. K podstatně dokonalejšímu poznání a pochopení nás lidí samotných. Naší existence, našeho místa a počínání na tomto světě. Jinak řečeno – poznáváme-li a chráníme-li primáty, poznáváme a chráníme současně i sami sebe.

Předpoklady máme dobré

25

„Dobýt svět a zasahovat do jeho záležitostí – viděl jsem, že se to nedaří. Svět je živoucí věc, do níž nelze zasahovat. Kdo do něj zasahuje, ničí jej. Kdo po něm sahá, ztrácí jej.“

Lao-c' (6. stol. př. n. l.)

S veškerou pokorou bychom proto měli světu štedrost matky přírody vracet. Mohlo – či lépe řečeno mělo – by

to být naše společné a velké předsevzetí, a to nejen do každého Nového roku, avšak i do celého třetího tisíciletí.

Ostatně, kdysi dávno jsme pro to už něco udělali. První známé – a z našeho dnešního pohledu primitivní – civilizace, národy či starověké kultury (ať již to byli divoci a stěhovaví Skytové, dobytvační Hunové, Tataři, Mongolové, Avaři či usazení Egypťané, Sumerové, Asyřané, Féničané, Keltové, Řekové, Římané, Číňané a další) totiž po sobě zanechaly tak obrovské hodnoty a odkazy, že nad nimi po mnoha staletích a tisíciletích nestačíme žasnout. Žádné učebnice dějepisu, výpravné encyklopedie, vědecké studie či věhlasná muzea po celém světě nestačí pojmout duševní a věcné bohatství, které nám tito naši předci z temné historie odkázali. A týmy archeologů a badatelů vytahují z pod velkých měst, hloubi stepí a pískem zavátých podzemních pater pouští stále další a další artefakty ze života dávných

a mimořádných obyvatel naší planety. Se zájmem se na ně jezdíme dívat a obdivovat je. Před každým monumentem či prosklenou vitrínou však stojíme i před zákonitou otázkou – jsme my, dnešní „moderní a vyspělí lidé“ 21. století, schopni vytvářet hodnoty a odkazy podobné těm, které nám tu zanechali naši předci? Nebo už byl náš duchovní potenciál vyčerpán na samotném úsvitu lidských civilizací a my již chodíme – a často nepřiliš úspěšně – stále dokola? Máme ještě na to, abychom vytvořili něco nového, hodnotného a opravdu následováníhodného? A dále. Řídíme se po více než dvou tisíciletích osvědčenými pravdami a hodnotovými žebříčky, které dávno před námi objevili a jako stále platné prověřili naši „primitivní“ předci?

„Kdo se nepoučil z dějin, musí je znova prožívat.“

Jean-Paul Sartre (1905–1980)

O náš potenciál a inteligenci by asi nebylo. Vedle zázračného centra pojmového myšlení a řeči v levé hemisféře si však v našem mozku neseme i jeden velký problém. Má název touha po **moci**. Jejích výhod jsme si vždy byli až příliš dobře vědomi. Protože moc je síla, kterou dokážeme vše zásadně ovlivňovat a měnit. Pozitivně, avšak i negativně. Tedy téměř vše. Její silou totiž, bohužel, zatím nedokážeme měnit sami sebe. Pozitivně. Zatím. Tedy snad zatím. Vypadá to, jako kdyby matka příroda nevybavila člověka, své nejdokonalejší dítě, schopností zvládat úlohu, před kterou je dnes

a denně stavěn. Totiž nalézt v sobě dostatek rozumu, síly a odpovědnosti, abychom alespoň občas ustoupili ze svých představ a zeslabili svá ega. Chudák dokonalý člověk (nebo dokonalý chudák?) se tak často pere sám se sebou, nemůže si pomoci a sám před sebou i druhými hledá zástupná vysvětlení a ospravedlnění. Díky nepatrnému centru myšlení pod levou spánkovou kostí je však každý sám vůči sobě i světu tou nejpovolanější a současně i nejodpovědnější bytostí. Tedy – jakákoli rozhodnutí a odpovědnost za ně závisí pouze a jenom na každém z nás. Na nikom jiném.

„Člověk je přesně takový, jaký je smysl jeho snažení.“

Seneca (4 př. n. l. – 65 n. l.)

Měli bychom si uvědomit a nezapomínat, že každý z osmi a půl miliónů živočichů a rostlin, s nimiž se planeta Země vesmírem točí, je unikátní tím, jaký nebo jaká je. Včetně nás lidí. Měli bychom si také uvědomit a nezapomínat, že my lidé – jakožto jediní z těch osmi a půl miliónů – můžeme ke své unikátnosti přidat ještě něco navíc. To, co jsme kdy udělali, vytvořili a po sobě zanechali. A co ještě vytvoříme a po sobě zanecháme. Snad jsou to právě lidská **kultura a filosofie** (tolik pěstěné ve starověku), znovupoznávání věčně platných zákonů **přírody** (tolik odhalovaných ve středověku), prožívání znovuoobjevovaných **hodnot** (zdraví, lásky, rodiny, štěstí, vzdělání, svobody a volného

času) a **morálky** (tolerance, slušnosti, náklonnosti, sounáležitosti či pomoci), návratem k nimž se člověk třetího tisíciletí může vysvobodit z pasti, do které se sám tak hloupě chytil. Je přitom absurdní, že člověkem cíleně rozvíjené, štědře financované a stále dokonalejší poznávání světa a vesmíru ho stále více vzdaluje od prostého uvědomění si sebe sama. A ještě k tomu. Svět se nám podařilo již tak změnit, že se v něm necítíme dobře a hledáme stopy a možnosti života na planetách jiných. Do tmavého nekonečna bychom však utíkali pouze sami před sebou.

„Svět je jen jeden. Není kam utéct.“

Arnošt Lustig (1926–2011)

